

LUNDS
UNIVERSITET

“Panic now, please!”

En studie om interpersonella och metaforiska drag i museitexter om klimatkrisen.

Svenska, Språk- och litteraturcentrum

Handledare: Anna W Gustafsson

Datum: 2020-09-03

Saga Jonsson

Språkkonsultprogrammet

Sammandrag

Texter är en ofrånkomlig del av många museiutställningar och har till uppgift att ta det obekanta och avlägsna närmare besökaren. Denna undersökning utforskar hur texter i Nordiska Museets utställning “Arktis – medan isen smälter” gör för att förmedla det komplexa och svårgreppbara ämnet klimatförändringar till sina besökare. Metoden kombinerar interpersonell analys som beskriven i Lennart Hellspong & Per Ledins (1997) respektive Per Holmberg & Anna-Malin Karlssons (2013) tappningar på systemisk-funktionell grammatik samt en kritisk metaforanalys som inspirerats av Charteris-Blacks (2004) trestegsmetod. Materialet utgörs av texter i ett av utställningens rum vars innehåll till största delen utgörs av texter.

Resultatet visar att framställningen av klimatkrisen kan vara både avskräckande och engagerande. Texterna förstärker bitvis klimatkrisens allvar, lägger skuld på människan och antar en alarmistisk framställning, samtidigt som de också dämpar de negativa effekterna av detta genom språkliga strategier som för läsarna närmare ämnet och uppmuntrar dem till engagemang och handling.

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställningar	6
1.2 Avgränsningar	7
1.3 Begreppsförklaringar	7
2. Bakgrund	8
2.1 Om Nordiska Museet och utställningen	8
2.2 Museer och deras texter	9
2.3 Forskning om att kommunicera klimatkrisen	10
2.3.1 Metaforik	11
3. Teori	13
3.1 Interpersonalitet	13
3.1.1 Språkhandlingar	14
3.1.2 Modalitet	17
3.1.3 Ramar	19
Tilltal och omtal	19
Närhet och distans	20
Inbäddning	20
3.2 Metaforer	21
4. Metod och material	23
4.1 Språkhandlingar	23
4.2 Modalitet	24
4.3 Ramar	25
4.4 Metaforanalys	25
4.4.1 Avgränsningar	26
5. Resultat	27
5.1 Interpersonalitet	27
5.1.1 Frågor	27
5.1.2 Erbjudanden	29
Modalitet: villighet	29
5.1.3 Uppmaningar	30
Modalitet: förpliktelse	30
5.1.4 Speciella språkhandlingar	31
Varningar	31
Förebräelser	34
5.1.5 Modalitet: sannolikhet och vanlighet	34
5.1.6 Interpersonalitet: sammanfattning och diskussion	35

	4
5.2 Metaforik	37
Maktkamp	37
Sjukdom och symtom	38
Människa är natur	38
Natur är människa	39
Resa	40
Kapplöpning	40
Maskin eller mekanism	41
Pengar och valuta	41
5.2.1 Metaforik: sammanfattning och diskussion	42
6. Avslutning	44
Referenser	46

1. Inledning

För många människor är museiutställningar en chans att upptäcka perspektiv och kunskap som de inte stöter på i sitt vardagsliv, eller vanligtvis inte ägnar mycket tid eller uppmärksamhet åt. Oavsett om utställningen har till syfte att utbilda sin besökare eller få henne att ifrågasätta det hon redan vet, lämnar hon sannolikt lokalerna med nya intryck att sortera och ta ställning till. Hur en viss fråga framställs i museets lokaler kan således ge ekon i hur vi tänker på världen utanför dem, och därför är det både intressant och viktigt att se med ett undersökande öga på sagda framställning – särskilt när den berör vår tids stora samhällsfrågor.

Klimatförändringarna – klimatkrisen – väcker många känslor, såväl skepticism och ängslan som kämparglöd och engagemang. Det är svårt att tala om klimat och miljö utan att ta parti; oavsett om man utgår ifrån fakta eller antaganden måste det ske något slags språklig förmedling vilken som bekant omöjligt kan vara helt fri från värderingar och ställningstaganden, dolda eller uttalade.

Ett så mångfacetterat och djuprotat dilemma som klimatkrisen är svårt att förmedla, särskilt till människor som ännu inte påverkas särskilt kraftigt av klimatförändringarna. År 2019 publicerade forskningspanelen YouGov en studie av hur invånare i 28 olika länder uppfattar klimathotet. Resultat visade att en förhållandevis låg andel (36 procent) av invånarna i Sverige var säkra på att klimatet förändrades och att människan var ansvarig, medan 48 procent trodde att klimatet förändrades men att människan bara var en del av ansvaret. Samtidigt var Sveriges andel av klimatskeptiker eller klimatförnekare (8 procent) hög i jämförelse med andra länder. Vi i Sverige fick alltså en låg placering i hur pass allvarligt vi ser på klimatförändringarna, men en hög placering när det gällde klimatskepticism. I sin helhet visade de 28 ländernas svarsresultat att länder i ”öst” tenderade att ta klimatet på större allvar, medan attityden i ”väst” liknade den i Sverige (YouGov 2019). Det är inte helt säkert vad Sveriges placering beror på, men en trolig förklaring är att de värsta symtomen på klimathotet idag sker på för oss avlägsna platser och drabbar människor som vi inte identifierar oss med. När ett problem upplevs som avlägset är det naturligt att människors engagemang i frågan sjunker.

Oavsett om man är skeptiker eller aktivist har man mycket att finna på den svenska utställningsscenen. Såväl konstinstallationer som museiutställningar har lyft ämnet gång på

gång under de senaste åren, om än ur olika perspektiv. En sådan är Nordiska Museets utställning “Arktis – Medan isen smälter” som öppnade år 2019, tre år efter starten av ett forskningssamarbete mellan museet och Stockholms universitet på temat “Människor i Arktis i ljuset av klimatförändringarna”. Utställningen berättar ur ett kulturhistoriskt perspektiv om människans relation till klimatet och isen i Arktis, men också om hur uppvärmningen påverkar det nutida livet i norr och i resten av världen.

“Arktis – Medan isen smälter” handlar främst om Arktis plats i nordisk kulturhistoria, men klimatfrågan är påtaglig i utställningens samtliga avdelningar. Innehållet i utställningens tredje rum, “Sprickor i världen och i oss”, ägnas helt åt klimatkrisens många ansikten. Rummet gick bland de museianställda under arbetsnamnet ”panikrummet” eftersom dess innehåll kunde framkalla klimatångest hos besökarna. Förväntningen var att många besökare skulle avskräckas av rummets textmängd och allvarsamma framställning av klimatet. Men istället vittnar utställningsproducenten Matti Shevchenko Sandin (intervjuad i samband med mitt besök i april 2020) om att besökarna har spenderat mer tid i detta rum än de förväntades göra. Många har metodiskt gått igenom hela rummet, läsandets varje text från början till slut. Jag själv upplevde samma sak vid mitt första besök, även om denna observation inte är representativ för alla besökare på alla dagar. Som blivande språkkonsult blev jag nyfiken på om en närmare analys av texterna kunde förklara besökarnas beteende – och så föddes idén till denna undersökning.

1.1 Syfte och frågeställningar

Denna undersökning förenar två ämnen: dels språklig gestaltning av klimatkrisen genom metaforer och interpersonella drag, dels museitexter som genre. Genom att kombinera dem hoppas jag bidra med ett hittills outforskat perspektiv på kommunikation av klimatkrisen, samtidigt som ämnet museitexter kommer att undersökas genom en mer språkvetenskaplig lins än vad som är sedvänja inom exempelvis museivetenskapen. Syftet är att undersöka metaforiska och relationsskapande drag i museitexter för att försöka visa hur museitexter framställer människans roll i klimatkrisen, och hur denna framställning kan tänkas påverka besökarna.

Som vägledning för att uppnå syftet används följande frågeställningar:

- Hur används olika relationsskapande drag i texterna såsom tilltal och språkhandlingar?
- Används metaforer för att förmedla och förklara klimatkrisen, och i så fall vilka? Hur kan dessa tänkas påverka läsarens anknytning till det som skildras?
- Kan de interpersonella och metaforiska dragen i texterna förklara besökarnas beteende i utställningens tredje rum?

1.2 Avgränsningar

Tyvärr fanns inte utrymme för att göra en heltäckande analys av utställningens alla texter. Därför har jag valt att fokusera på texterna i ett enda rum av utställningen samt de inledande och avslutande texterna för hela utställningen. Detta material ska inte ses som representativt för hela utställningen eller för utställningar i allmänhet, men det kan bidra med exempel och ge uppslag på vidare forskning inom ämnet.

1.3 Begreppsförklaringar

Jag använder mig av några begrepp vars betydelse inte är självklar och behöver förtydligas.

En *skärm* är en utställningstext som tar upp relativt stor plats och är i stort sett självständig från bilder och visuella inslag. De sitter ofta i början eller slutet av en utställnings olika rum, eller i början av ett nytt temaområde, för att introducera eller sammanfatta rummets övriga utställningselement. *Skärm* är måhända inte en vedertagen term, men verkar förekomma på sina håll och kommer till användning i denna undersökning som ett sätt att särskilja denna typ av museitext.

Jag skriver *museitexter* i betydelsen ”texter i en museiutställning”, trots att teorin som refereras ofta inkluderar texter på t.ex. konstupställningar och gallerier. Observera även att jag med *museitexter* inte menar texter som finns utanför utställningarna, till exempel på skyltar och kartor som guidar besökaren genom museet.

2. Bakgrund

Nedan finner du information om Nordiska Museet och utställningen “Arktis – Medan isen smälter”. Därefter kommer en genomgång av relevant forskning under rubrikerna Museer och deras texter samt Forskning om att kommunicera klimatkrisen.

2.1 Om Nordiska Museet och utställningen

Nordiska Museet är Sveriges största kulturhistoriska museum. I museets samlingar finns cirka 1,5 miljoner föremål som skildrar nordisk kulturhistoria, varav en bråkdel finns att beskåda i museets tillfälliga och permanenta utställningar. Till huvudbyggnaden på Djurgården i Stockholm kom förra året ungefär 300 000 besökare, varav cirka 50 000 var under 19 år gamla. Detta innebar en ökning med ungefär 10 000 besökare jämfört med år 2018 och 2017, enligt museets årsredovisning.

Nordiska Museet är stiftelseägt men räknas som ett centralmuseum, vilket bland annat innebär att staten överser verksamheten via museets nämnd. År 2019 finansierades verksamheten till 64 procent av statsbidrag och 36 procent av egenfinansiering. Utöver besöksverksamheten bedriver stiftelsen och Stockholms universitet olika forskningsprojekt tillsammans, vilka finansieras till hälften av universitetet och till hälften av donerade medel.

Arktis-utställningen är resultatet av ett sådant projekt och har i skrivande stund nominerats som finalist i priset Årets Utställning 2019. Utställningen börjar som ett stort isberg med en spricka mitt där besökaren går in. I bakgrunden spelas ett ljudspår med dova hjärtslag och drömsk musik. Utställningen är indelad i nio teman såsom “Resurslandskapet”, “Isens hemligheter”, “Sprickor i världen och i oss” och “Tankar om början och slutet”. Avdelningarna är numrerade och tydligt avgränsade med inledande textskärmar, en egen ljussättning och i vissa fall ett eget rum, men besökarna har möjlighet att ta rummen i olika ordning om de så vill. I samtliga avdelningar berörs klimatfrågan, men i vissa rum är den särskilt framträdande. Texterna i utställningen är skrivna av Nordiska Museets medarbetare i samråd med projektets forskare och har även setts över av en extern textkonsult. Där finns även texter skrivna av forskare och experter som är utdrag ur den kommande boken *Arktiska spår*, även den ett resultat av forskningsprojektet.

För att se utställningen betalar myndiga besökare den vanliga entrékostnaden på 120—140 kronor, men alla under 18 år går in gratis. Skolklasser uppmuntras till att besöka utställningen i undervisningssyfte, och där finns även några extra aktiviteter för barnfamiljer längs vägen genom utställningen.

2.2 Museer och deras texter

Texter på museum och i utställningar är en speciell genre. De befinner sig i en miljö som människor sällan besöker enbart för läsningens skull, men de är samtidigt nödvändiga för att vi ska förstå en utställning eller lära oss något av den. Trots detta har museitexten sällan behandlats som en text i sin egen rätt. Den har inte setts som en egen litterär skapelse eller genre med egna stildrag och kriterier, utan bara som en del av utställningen som vilken annan. Med boken *Smaka på orden*, försökte Margareta Ekarv (red.), Elisabet Olofsson och Björn Ed höja intresset för museitexter som genre (Ekarv m.fl. 1991:22). Huruvida engagemanget har blivit större sedan 1991 är svårt att svara på. En google-sökning idag avslöjar att ett visst intresse för genren finns och kan tillgodoses av diverse kurser och onlineforum, även om det är oklart huruvida dessa fokuserar på själva texterna eller på arbetsprocessen omkring dem.

Lässituationen på ett museum påverkar mötet mellan besökarna och texterna. Objektivt sett är det omöjligt att läsa ett medelstort museums samtliga texter under ett enda besök; detta skulle ta dagar eller veckor av läsning, menar John H. Falk och Lynn D. Dierking som går igenom de senaste årens råd och rön om museiupplevelsen i *The museum experience revisited* (2013: 116ff). Forskningen av besökarnas läsmönster visar på att omkring 90 procent av besökarna sällan slänger mer än ett ögonkast på texten innan de går vidare. En av anledningarna är att texterna ofta tar längre tid att läsas än besökaren är beredd att offra. Besökarens energi och engagemang avgör om hen orkar läsa eller ej, och därför blir texter i början av utställningen mer noggrant lästa än de i slutet.

Förutom textlängden och besökarens uppmärksamhetsspann påverkas läsningen av en mängd andra faktorer: vissa besökare dras till det visuella och estetiska, vissa till det interaktiva och vissa till det skriftliga (Falk & Dierking 2013:116f); man kommer till museet med olika mål och förkunskaper; där finns andra människor och ljud i omgivningen som kan

påverka beteendet och vi kan inte flytta på textmaterialet eller påverka vår läsställning nämnvärt. Dessutom ska texterna konkurrera med övriga element i utställningen som kanske låter, rör sig eller är mer iögonfallande (Ekarv 1991:29ff). Därför är det svårt att styra besökarnas läsväg eller räkna med deras uppmärksamhet, vilket höjer kraven på att texten ska upplevas som läsvärd.

Hos utställningsmedarbetarna kan texternas ställning variera. År 2010 genomförde Malin Lindström en granskning av genren museitexter där hon bland annat tillfrågade flera utställningsmedarbetare och -producenter om deras relation till texterna. Enligt flera av medarbetarna riskerar texten att bli ett hastjobb i slutet av arbetsprocessen som sällan får den tid och genomarbetning som den förtjänar (Lindström 2010:24ff), vilket även Ekarv (1991:20) har observerat. Det finns även en risk för att texterna får en opersonlig och torr ton som en följd av att de skrivs av experter inom ämnet i informerande syfte. När texterna liknar uppslagsverk misslyckas de med att tilltala besökaren; det blir för mycket av språkets rent informationsförmedlande funktion och för lite av känslor, estetik och dramatik (Ekarv 1991:26f). Botemedlet för detta är enligt Ekarv att närma sig det expressiva och skönlitterära och samtidigt undvika det opersonliga, neutrala och svartvita som hör till den mer auktoritära framtoningen (31f). Förhållandet är enkelt: besökare som blir engagerade och mottagliga för utställningens budskap vill läsa mer av det, medan besökare vars intresse inte väcks läser mindre (Falk & Dierking 2013: 118).

2.3 Forskning om att kommunicera klimatkrisen

Diskussionen kring klimatförändringarna härstammar i forskarsamhället men har för länge sedan sipprat ut i allmänhetens världsbild. Men hur kan detta komplexa och vetenskapligt förankrade ämne förpackas så att vanliga människor har en chans att ta till sig det? Brigitte Nerlich, Nelya Koteyko och Brian Brown (2010) går igenom trender och synsätt som har präglat de senaste årens kommunikation av klimatfrågan. Tidigare har man behandlat denna kommunikation som en direkt överföring av kunskap från en auktoritativ forskarvärld till en obildad allmänhet, men på senare år har denna uppfattning skiftat. Nu uppmuntras istället dialog och utbyte mellan forskare och allmänhet. Författarna menar att lekmän visserligen inte har kunskap nog för att förstå de mer komplicerade sambanden i naturen eller de

smalaste begreppen, men att de flesta har en förståelse (en så kallad *ethical antennae*) för att vetenskapen i sig är viktig. Att engagera mottagarna genom att intressera sig för deras livsstil och bygga vidare på deras förkunskaper anses nu vara den mest effektiva vägen att gå för att förankra vetenskap hos allmänheten. Författarna nämner tre komponenter som måste finnas med för att kommunikationen ska landa och ge intryck, nämligen förståelse, känsla och beteende. För att få med de två senare måste sändaren tala till mottagarnas känslor, värderingar, livsstil och andra centrala delar av deras identitet, men dessa kan glömmas bort på vägen vilket leder till en informativ men oengagerande framställning (Nerlich m.fl. 2010:100).

Författarna lyfter även strategin *alarmism* vilken har använts, och används, flitigt inom delar av klimatrörelsen. Alarmistiska framställningar syftar till att framkalla negativa känslor såsom rädsla, oro eller skam som medel för att påverka människor. Det har dock visat sig att detta kan få motsatt effekt. Mottagarna kan bli så vana vid alarmistiska budskap att de antingen stänger dem ute eller börjar betrakta klimatfrågan som ett hopplöst problem som de inte kan påverka. Därför rekommenderar författarna att alarmism enbart ska användas om mottagarna också erbjuds lösningar och tips på hur de kan bidra (2010:103f).

2.3.1 Metaforik

Om metaforer som hjälpmedel för förståelsen finns gott om forskning, men denna inbegriper ofta andra metoder än textanalys. Nelya Koteyko och Dimitrinka Atasanovas studier är ett undantag. De gjorde år 2017 en jämförande analys av klimatmetaforik i tyska, brittiska och amerikanska tidningars reportageinslag samt gästkrönikor. Som en del av undersökningen identifierades några samtida trender i klimatkursen. En trend var ett ökat bruk av krigsmetaforer, troligtvis som följd av att tyngdpunkten har ändrats från att söka vetenskaplig bevisning om klimatförändringarnas vara eller icke vara, till att finna lösningar (2017a:2). Krigsmetaforen användes dock inte enbart som ett medel för att driva på kampen mellan klimatförändringarna och människan – lika ofta applicerades den på motsättningar mellan olika åsiktsströmningar, politiska läger och aktörer. Sådana uttryck för oenighet inom klimatrörelsen riskerar enligt Mio (1997) att så tvivel och i längden göra människor passiva (Mio 1997 enligt Koteyko & Atasanova 2017a:9).

En annan trend var ett allmänt intresse för samhällets förmåga att anpassa sig till klimatförändringarna och begränsningarna som de för med sig. Koteyko & Atasanova såg detta som grogrunden för den ökande förekomsten av dels rese/rörelsemetaforer där klimatförändringarna eller vårt agerande mot dem skildras som en rörelse eller kapplöpning; dels en sjukdomsmetaforik där jorden eller själva existensen likställs med en sjuk kropp eller patient, och människans agerande och uppfinningar kan liknas vid medicin eller ytterligare sjukdom (2017a:2). Författarna menar att både rese/rörelsemetaforiken och sjukdomsmetaforiken anspelar på universella upplevelser och därmed kan ha kraftig inverkan på människor. Rese/rörelsemetaforiken riskerar dock att bli mer förvirrande än motiverande eftersom målet för "resan" sällan är uttalat, och sjukdomsmetaforiken tenderar att växa till ett orosmoln i media som mottagarna med tiden blir passiva inför (2017a:8f).

Samma författare gjorde år 2017 en till studie på samma ämne, men med ett annat material: ledarsidorna på de brittiska tidningarna Guardian Online och Mail Online. Här fann de tecken på konceptualiseringar mellan religion och klimatförändringar. Kopplingar till religion användes som ett sätt att uppmåla klimataktivister som extremister och fanatiker tillhörande den "mörka" sidan, vilket fungerade som ett medel för att byta ut tro på klimatkrisen mot skepticism (2017b:460f).

Även här fanns också krigsmetaforik, men författarna tillade att den inte nödvändigtvis är så effektiv som man förut har trott i enlighet med alarmism-strategin. Liksom med alarmism i stort finns risken att mottagarna istället blir överväldigade och apatiska av en överdos krigsmetaforer, menar författarna (2017b:464).

3. Teori

En inom källmaterialet för denna undersökning ofta citerad teori om språk och kommunikation är Karl Bühlers indelning i tre språkliga funktioner. *Symbolfunktionen* förmedlar information om verkligheten, *signalfunktionen* tilltalar och påverkar läsaren och *symtomfunktionen* ger utlopp för sändarens kreativitet och känslor (Bühler enligt Ekarv 1991:25). Liknande indelningar av språkets funktion görs i Michael Hallidays teori om funktionell grammatik vilken har tolkats av Per Holmberg och Anna-Malin Karlsson i boken *Grammatik med betydelse* från år 2013. I den systemisk-funktionella grammatiken har språket tre så kallade metafunktioner:

- Den *textuella* funktionen beskriver textens struktur och organisering av information.
- Den *ideationella* funktionen rör hur texten skildrar skeenden och tillstånd i verkligheten.
- Den *interpersonella* funktionen handlar om hur texten framställer och påverkar relationerna mellan sändaren och mottagaren och övriga aktörer som figurerar i texten (Holmberg & Karlsson 2013:20ff).

Denna undersökning berör främst den interpersonella metafunktionen som medel för att undersöka hur texterna förmedlar ett komplext och verkligt fenomen och interagerar med läsaren. I Bühlers termer berörs främst språkets symbol-och signalfunktion. I avsnitten som följer redogör jag för de drag i den interpersonella metafunktionen jag använder mig av i denna undersökning. Därefter introducerar jag relevant teori om metaforik och strukturella metaforer.

3.1 Interpersonalitet

Den interpersonella metafunktionen handlar om det mellanmänniska, det sociala, i det talade och skrivna språket. Varje yttrande och text har en interpersonell struktur som avgör hur den förhåller sig till sin mottagare och dennes relation till sändaren, samtidigt som den också formar villkoren för hur den ska förstås. Strukturen byggs upp av olika språkdrag i samspel, varav några kommer nämnas nedan i avsnittet Språkhandlingar, Modalitet och Ramar.

Den interpersonella metafunktionen såsom den beskrivs här är hämtad från Per Holmberg & Anna-Malin Karlssons introduktion till funktionell grammatik (*Grammatik med betydelse*, 2013) samt Lennart Hellspong & Per Ledins handbok i brukstextanalys *Vägar genom texten* från år 1997.

3.1.1 Språkhandlingar

Med språket kan vi påverka människorna och världen omkring oss. På så vis är det en handling att tala, och vi lägger orden utifrån vad vi vill åstadkomma med denna handling. Om detta handlar det systemisk-funktionella begreppet *språkhandlingar*, vilket i denna undersökning används utifrån Holmberg & Karlssons (2013) beskrivning.

Holmberg & Karlsson identifierar fyra grundläggande språkhandlingar som talare kan välja mellan i varje situation. Dessa är *påstående*, *fråga*, *erbjudande* och *uppmaning*. Påståenden och frågor används när vi vill ge respektive få information, medan erbjudanden och uppmaningar används för att ge respektive be om olika varor och tjänster (2013:33f). Vilken språkhandling som väljs i stunden beror alltså på om vi vill utbyta information eller varor och tjänster samt om vi vill ge till eller kräva något av vår motpart.

Med en språkhandling följer olika förväntningar på hur vår omgivning kommer att svara. Till varje utspelsdrag hör ett *förväntat* respektive ett *alternativt* responsdrag. Påstår vi något hoppas vi att mottagaren ska svara med bekräftelse, men vet att de lika gärna kan ifrågasätta informationen. Frågar vi något vill vi ha ett svar, men kan också konfronteras med att mottagaren inte svarar eller ställer en motfråga. Erbjuder vi något förväntar vi oss att mottagaren tar emot det, men vet att de också kan avvisa det. Uppmanar vi hen till en handling vill vi att hen åtar sig uppdraget, men vet att de kan vägra (Holmberg & Karlsson 2013:36).

Frågor skiljer sig från de övriga språkhandlingarna i att den kan ta två skepnader. En *öppen* fråga som "Hur känner du inför terminsstarten?" ger mottagaren fritt spelrum att formulera sitt svar, medan *slutna* frågor som "Slog du igång diskmaskinen?" begränsar de möjliga responsdragen till "ja", "nej" och möjligtvis "vet inte". På så sätt har sändaren viss möjlighet att kontrollera vilket responsdraget blir (Holmberg & Karlsson 2013:17).

Nedan sammanställs ovan nämnda språkhandlingar inklusive deras responsdrag i en tabell som hämtats från Holmberg & Karlsson (2013:36).

<i>Utspelsdragets talarroll:</i>					
<i>Utbyte:</i>	<i>Information</i>	<i>Givande</i>		<i>Krävande</i>	
		Påstående	> Bekräftelse	Fråga	> svar
	> Ifrågasättande		> avstående/ motfråga		
	<i>Varor och tjänster</i>	Erbjudande	> accepterande	Uppmaning	> åtagande
			> avvisande		> vägran

För att känna igen olika typer av språkhandlingar kan det räcka att se till ordföljden. Många språkhandlingar uttrycks *kongruent*; en fråga uttrycks med en frågesats, en uppmaning med verb i imperativ och matchande ordföljd. Erbjudanden är dock ett undantag, eftersom de inte har en egen grammatisk form. Språkhandlingar kan också uttryckas genom en *grammatisk metafor*, det vill säga en grammatik som inte bokstavligen har den innebörd vi tänker på men som ändå fyller sin funktion i det interpersonella samspelet. Exempelvis kan en uppmaning formuleras som en fråga (“kan du sänka volymen?”), och en fråga kan se ut som ett påstående (“du måste vara trött”) (Holmberg & Karlsson 2013:49). Grammatiska metaforer ger mottagaren mer frihet i dennes tolkning av det som sägs, vilket kan uppfattas som mindre konfrontativt – exempelvis kan en uppmaning verka mindre tvingande om den framförs som en fråga istället för en order. Det innebär att en språkhandling som ser ut som exempelvis ett påstående inte nödvändigtvis har den funktionen i det interpersonella samspelet, vilket måste beaktas när språkhandlingar används som analysverktyg (2013:54).

Hellspång & Ledin tar även upp så kallade *speciella språkhandlingar*, vilka kännetecknas av att de likt erbjudandet inte har en egen satsform samt av att de är mer situationsspecifika (Hellspång & Ledin 1997:164f) Dessa kan ta samma grammatiska form som de fyra grundläggande språkhandlingarna, men har en särskild funktion i sammanhanget. Speciella språkhandlingar innehåller ofta *språkhandlingsverb* som matchar yttrandets funktion, till exempel “lova” eller “varna”. I andra fall är den speciella språkhandlingen mindre synlig och måste tolkas utifrån den interpersonella kontexten.

Varningar som speciell språkhandling tas upp på flera håll inom den funktionella grammatiken. Halliday (1973 enligt Moore 2017:426f) analyserar interaktionen mellan en förälder och ett barn och visar på hur både hot och varningar kan utfärdas genom påståendesatser. Genom att föräldern förebrår barnet och refererar till exempelvis negativa konsekvenser av barnets beteende kan ett påstående i denna interpersonella kontext ta formen av hot eller varning utan att språkhandlingsverb används. Även Dik (1997 enligt Butler 2003:3f) menar att påståenden såsom *his leg broke in two places* i vissa kontexter kan fungera för att varna andra, eller till och med för att hota mottagaren med brott om hen inte gör talaren till viljes.

“Skogsbränderna kommer bli värre och värre” fungerar därmed som en varning även om den saknar språkhandlingsverb, och “inga problem, jag kommer strax” fungerar som ett löfte. Sett till satsform är de båda påståenden, men deras interpersonella betydelse är en annan. Att ta hänsyn till speciella språkhandlingar är därmed ett sätt att fördjupa den interpersonella analysen ytterligare.

Hellspong & Ledin använder även en *positiv* kontra *negativ* skala för att beskriva hur olika språkhandlingar påverkar mottagarens personliga integritet och valfrihet. En positiv språkhandling är en som stärker mottagarens självbild och ge hen fritt utrymme att välja hur de ska svara, medan en negativ språkhandling verkar förminskande eller inskränkande på mottagaren. Både det positiva och negativa har sin funktion i olika sammanhang, men talare väljer ofta att dämpa negativa anstrykningar genom att använda sig av sociala strategier. Med *förtrolighetsstrategier* försöker man minska den upplevda distansen mellan sändare och mottagare genom att exempelvis använda ett direkt tilltal eller referera till gemensamma erfarenheter eller ett intressen. I och med att avståndet mellan parterna minskar kan mottagaren bli mer välvilligt inställd och öppen för att göra sändaren till viljes. Med *försiktighetsstrategier* mildrar man det potentiellt inskränkande eller hotfulla i det som sägs, exempelvis genom små ord (modalitetsmarkörer) som *kanske* och *lite*, men också genom grammatiska metaforer som lindar in den egentliga innebörden i något mer lättsmält. Dessa dämpande strategier är dock inte enbart till för att bevara mottagarens integritet, utan också för att sändaren ska kunna kontrollera hur hen uppfattas. Strategierna kan dessutom ha motsatt effekt på mottagare som exempelvis genomskådar dem eller är obekväma med ett mer personligt tilltal (Hellspong & Ledin 1997:165f).

3.1.2 Modalitet

Modalitetsbegreppet beskriver huruvida innehållet i texten framställs som säker eller osäker information, vilket på sikt kan påverka läsarens relation till verkligheten som beskrivs.

Begreppet kan sorteras in under den ideationella eller interpersonella metafunktionen eftersom det rör både framställningen av verkliga fenomen och hur texten talar till och om olika aktörer. Hellspong & Ledin behandlar modalitet som ett i huvudsak ideationellt drag som har viss interpersonell relevans (1997:133f). I denna undersökning utgår jag främst ifrån den interpersonellt alignerade version som presenteras av Holmberg & Karlsson (2013:58).

När ett verkligt fenomen omsätts i en språkhandling kan denna formuleras med olika grader av säkerhet. Påståendet ”Vi kommer imorgon” ger mycket lite utrymme till tvivel, medan ”Vi kanske kommer imorgon om vi har tid” inte ger samma säkra besked. I det senare fallet finns flera modalitetsmarkörer som luckrar upp säkerheten, vissheten, i påståendet: ”Vi kanske kommer imorgon om vi har tid” (2013:58f).

Modalitet kan enligt Holmberg & Karlsson uttryckas med hjälp av:

- satsadverbial såsom *kanske, nog, knappast, förhoppningsvis* etcetera
- modala verb såsom *kan, bör, måste, vill, brukar* etcetera (2013:59).

Hellspong & Ledin gör en mer ingående uppräknig av olika grammatiska konstruktioner och anger, utöver de som nämnts ovan, även följande typer av modalitetsmarkörer:

- Adjektiv och att-sats: ”Det är troligt att vi kommer imorgon”.
- Icke-faktiskt verb och att-sats: ”Vi befarar att vi inte har tid imorgon.”
- Villkorsbisats: ”Om vi har för mycket annat att göra kan vi inte komma”
- Ett hypotetiskt verb: ”Anta att vi skulle få allt gjort idag, då kan vi åka dit imorgon!” (1997:133f)

I undersökningsmetoden som presenteras i senare avsnitt kommer jag att använda samtliga konstruktioner som nämnts ovan.

Modalitetsuttryckens funktion i den interpersonella kontexten skiftar beroende på vilken språkhandling som används.

- I påståenden handlar modaliteten om antingen sannolikhet eller vanlighet: ”Vi kommer kanske imorgon” rör sannolikhet, medan ”Vi brukar åka dit när vi har tid” rör vanlighet.

- I uppmaningar signalerar modaliteten olika grader av *förpliktelse*, se till exempel “Du borde nog ta hand om det där”.
- I ett erbjudande påverkar modaliteten graden av *villighet*: ”Vill du kanske ha saft istället?” (2013:58f).

Vidare har de grammatiska konstruktionerna för modalitet olika valör. Holmberg & Karlsson beskriver det som ett spektrum, från låg grad av säkerhet till en hög grad av säkerhet. Nedan sammanställs Holmberg & Karlssons tappning på modalitetsbegreppet i en tabell, med utgångspunkt från Holmberg & Karlssons egna tabeller (2013: 58—70).

Funktion och typ av modalitetsmarkör	Grad av säkerhet		
	Låg grad	Medelhög grad	Hög grad
Sannolikhet: Något är...	Tänkbart	Troligt	Säkert
Modala verb	<i>Kan, lär</i>	<i>Bör</i>	<i>Ska, måste</i>
Satsadverbial	<i>Möjligen, nog, kanske, eventuellt</i>	<i>Förmodligen, antagligen, troligen, sannolikt</i>	<i>Med stor sannolikhet, säkert, garanterat, bergis</i>

Vanlighet: Något sker...	Ibland	Vanligen	Alltid
Modala verb	<i>Kan</i>	<i>Brukar</i>	<i>Brukar</i>
Satsadverbial	<i>Ibland, tillfälligtvis</i>	<i>Ofta, oftast, vanligtvis, mestadels</i>	<i>Alltid</i>

Förpliktelse: Något är...	Tillåtet/möjligt	Rekommenderat	Nödvändigt
Modala verb	<i>Kan, får</i>	<i>Bör</i>	<i>Ska, måste, behöver</i>
Satsadverbial	*	<i>Gärna</i>	<i>Helst</i>

Villighet: Någon är...	Beredd	Villig	Angelägen
Modala verb	<i>Kan</i>	<i>Vill</i>	<i>Ska, måste</i>
Satsadverbial	*	<i>Gärna</i>	<i>Helst</i>

* Holmberg & Karlsson har lämnat dessa rutor tomma. En låg grad av förpliktelse respektive villighet uttrycks i regel genom en kombination av andra modalitetsmarkörer (t.ex. Jag borde nog” eller “Vill du kanske”) istället för ett ensamt satsadverbial.

3.1.3 Ramar

En text kan inte bara korrespondera med den fysiska verkligheten som omgiver den. Den kan även omforma sammanhanget den ska läsas i genom att forma en inre textmiljö, ett *ramverk*, som likt en bubbla innesluter sändare, text och mottagare samtidigt som den stänger ute verkligheten. Exempelvis kan en text ta tonen av ett förtroligt samtal mellan vänner eller en hätsk debatt mellan meningsmotståndare, oavsett vem den verkliga läsaren är och vilken fysisk miljö som omger denne. Genom dessa inre villkor skapar texten ett ramverk som avgränsar och styr läsarens tolkningen. Här kan verklighetens asymmetriska maktrelationer jämnas ut eller förstärkas - likaså meningsskiljaktigheter, gruppstillhörigheter och interpersonell distans. Därför är begreppet ramar centrala för att förstå hur texten påverkar sin mottagare (Hellspång & Ledin 1997:172).

Textens ramverk skapas genom olika språkdrag i samspel med varandra. I denna undersökning analyseras tilltal och omtal, närhet och distans samt inbäddning, vilka nu ska förklaras närmare.

Tilltal och omtal

Hur talar texten till, eller om, människorna den berör? Talar den direkt till mottagaren, eller vänder den sig till andra aktörer? Skapar texten upplevelsen av ett “vi”, och bjuds läsaren med i gemenskapen? Ett sätt att ta reda på detta är att se till de tilltals- eller omtalsord som används. Genom tilltal och omtal skapas olika roller som läsaren, sändaren och övriga aktörer kan anta under läsandet. Textens bruk av pronomen är ett sätt att forma dessa roller.

Mottagaren kan exempelvis tilltalas personligen med ett *du* eller sorteras in i en grupp genom ett *ni*. *Du* och *ni* måste dock inte gälla läsaren, utan kan vara riktat till exempelvis en politiker eller ett parti. Genom ett *vi* kan texten bjuda in läsarna in i en gemenskap, eller få dem att känna sig som individer som står utanför ett kollektiv. Ett *de* skapar upplevelsen av en

utomstående grupp där vare sig mottagare eller sändare ingår, men förutsätter också att där finns ett dolt eller uttalat *vi*. Med ett *man* kan sändaren anspela på det allmänmänskliga, men också dölja referenter som hen inte vill nämna explicit. Som synes är det inte självklart vilken referent som dessa pronomen syftar på, eftersom deras betydelse skiftar med varje text och lässituation (Hellspong & Ledin 1997:172ff).

Därtill är pronomen inte det enda språkliga draget där olika textroller tilltalas eller omtalas. Även substantiv som syftar på en individ eller grupp påverkar textrollerna, oavsett om de anspelar på det allmänna (som *folk* eller *människor*) eller på en specifik människa eller grupp (som *sosse* eller *millennials*). Men även dessa ords innebörd för textrollerna kan variera, exempelvis efter sammanhanget eller vilka identiteter som läsaren är villig att anta (Hellspong & Ledin 1997:172ff).

Slutligen ska sägas att tilltal eller omtal kan förekomma även utanför enskilda ord eller pronomen. I uppmaningen “Gå hem!” används varken pronomen eller substantiv som refererar till någon textroll, men någon pekas fortfarande ut (Hellspong & Ledin 1997:73). På liknande vis kan påståenden som “Hunden vill gå ut” vara riktade mot någon som förväntas rasta hunden, utan att denne någon tilltalas direkt. Här överlappar tilltalet med bruket av grammatiska metaforer.

Närhet och distans

Närhet kontra distans är samlande begrepp som beskriver avståndet mellan olika textroller. Textens bruk av språkhandlingar, tilltal och omtal med mera påverkar hur långt detta avstånd upplevs vara, och därmed också hur lätt läsaren kan distansera sig från eller engagera sig i textens budskap. Vad som är närhets- eller distansskapande varierar mellan olika sammanhang och textroller, och det är därför ett användbart begrepp för att utvärdera hur flera sorters interpersonella språkdrag i en analyserad text samspelar. Bedömningskalan närhet kontra distans kan dock inte stå som ensam teori eller analysmetod (Hellspong & Ledin 1997:179—183).

Inbäddning

Många texter tar in andra röster än enbart sändarens. Detta är särskilt vanligt i vetenskapligt orienterade texter, där slutsatser och resonemang helst ska underbyggas och stöttas av andra verk. Att en text bäddar in andra röster förändrar dess karaktär. Dels möter mottagaren fler

röster än sändarens, vilket gör att texten kan uppfattas som mångstämmig eller säker på sin sak; dels kan dessa röster ha en annan betydelse för mottagaren än den ursprungliga sändarrösten. Exempelvis kan en forskares utlåtande väga tyngre och respekteras mer än den övriga sändarröstens. Inbäddningar ger dessutom sändaren möjlighet att framföra vissa fakta eller åsikter som hen inte nödvändigtvis kan stå för till hundra procent, eller sådant som inte är hens plats att säga (Hellspong & Ledin 1997:175ff).

Anföringar kan göras direkt eller indirekt. *Direkt anföring* ger intrycket av att personen som citeras talar direkt till läsaren i en enkelvägskommunikation. *Indirekt anföring* är formulerad på så vis att citatet förmedlas genom en tredje part, oftast textens sändare, innan den når läsaren. “Jag kommer imorgon’ sa hon” är direkt medan “Hon sa att hon kommer imorgon” är indirekt. Vidare kan det förekomma *referatmarkörer* i texten som signalerar att någon annans utsaga ligger till grund för det som skrivs. Exempelvis används verb såsom *anse*, *mena* och *tro* ofta som referatmarkör (Hellspong & Ledin 1997:176).

3.2 Metaforer

Metaforbegreppet används ofta i den vida betydelsen av en tankemodell eller perceptionsregel som kan förklaras med, men inte är bunden till, det språkliga. Denna undersökning intresserar sig dock för hur metaforer i brukstext påverkar betydelsen och mottagaren, och håller sig därför till den smalare definitionen av metaforer som ett språkdrag.

En metafor innebär att betydelsen av ett begrepp projiceras på ett annat. Har någon *ffjärilar i magen* är det inte bokstavligt menat, utan metaforiskt. Den fladdrande och kittlande rörelsen av fjärilsvingar projiceras på människans känsloliv, och får då den nya betydelsen av nervositet eller förälskelse. Ledet som bidrar med den överförda betydelsen kallas av Hellspong (2001:1) för *bildled*, av andra för *källdomän*, medan det led som betydelsen överförs till kallas *sakled* respektive *måldomän*.

Metaforteori är starkt influerad av Lakoff & Johnsons verk *Metaphors we live by* (1980 och 2003). I Lakoff & Johnsons konceptuella metaforteori är metaforer nära förknippade med perception och kognition. Våra tankar organiseras av systematiska samband mellan käll- och måldomäner, och denna struktur tar sig uttryck i språket. Ett vanligt exempel

på en strukturell metafor är LIVET ÄR EN RESA vilken återfinns i formuleringar som *hitta rätt väg, stå inför ett vägval* och *kämpa i uppforsbacke* (2003 enligt Kövecses 2017:13ff).

Denna undersökning intresserar sig särskilt för de fall där metaforer (såväl enskilda som strukturella) berör människan och hennes roll i klimatsituationen eller förhållandet mellan människa och natur. Grundantagandet är att dessa metaforer har en interpersonell dimension eftersom *människa* är ett brett begrepp nog för att alla besökare ska kunna identifiera sig med denna grupp. Det blir därför relevant att se vad metaforerna säger om människans – och därmed även besökarens – ansvar för och relation till klimatkrisen, och om denna framställning minskar eller ökar distansen mellan läsaren och det som beskrivs.

4. Metod och material

Analysmetoden har en del som främst fokuserar på typiskt interpersonella språkdrag, och en del där materialets metaforiska innehåll står i fokus. Den interpersonella analysmetoden utgörs av delarna språkhandlingar, modalitet samt ramar, vilka förklarats i teoridelen ovan. Den metaforiska delen genomförs med inspiration från kritisk metaforanalys, med särskilt fokus på metaforenas funktion i sammanhanget. Detta metodavsnitt förklarar hur allt detta går till, men först kommer en närmare beskrivning av undersökningens material.

Texterna i “Sprickor i världen och i oss” är tematiskt indelade i underrubriker, exempelvis “Väder och klimat”, “Häxprocesser och klimatet” och “Hemmen som förstörs”. Längden är cirka 4000 ord. Till detta textmaterial fogas även utställningens inledande och avslutande skärmar på ungefär 200 ord var. Denna utökning av materialet görs av hänsyn till att “Sprickor i världen och i oss” inte är en isolerad text, utan en del av en större utställning. Genom att andra delar av utställningen tas med finns det möjlighet att analysen kan visa på eventuella skillnader mellan inledande och avslutande texter, om sådana finns.

Sammanlagt är materialet ungefär 4400 ord långt¹, motsvarande 14 ½ sidor text. Inledningen är på sida 1 och avslutningen är på sida 15. Av upphovsrättsliga skäl kan inte det fullständiga materialet läggas som bilaga, men i resultatdelen kommer det ändå ges gott om språkprov som har kommit fram i analysen, inklusive på vilken sida de förekommer. Genom att se till sidantal hoppas jag på att få en bild av språkdragens spridning och upptäcka eventuella mönster i materialet.

4.1 Språkhandlingar

Språkhandlingsanalysen utförs med utgångspunkt från Holmberg & Karlssons tappning vilken presenterats tidigare. De olika språkhandlingarna markeras och räknas varefter deras förekomst jämförs med varandra. Vid kategoriseringen av språkhandlingarna kommer vikten läggas vid deras interpersonella funktion i sammanhanget – med andra ord kommer den betydelse som ligger under grammatiska metaforer att styra kategoriseringen. En påståendesats som fungerar som en fråga kommer att kategoriseras som en metaforisk fråga.

¹ Det exakta ordantalet kan inte anges eftersom materialet av upphovsrättsliga skäl inte kunde lämnas ut som textfil. Till analysen fotograferade jag samtliga texter och skrev av dem för eget bruk, och därför kan jag inte garantera att ordantalet i mitt avskrivna material är exakt samma som i originaltexterna.

Detta gäller dock inte erbjudanden eftersom de inte har en kongruent form och därmed måste uttryckas med hjälp av påstående-, fråge- eller uppmaningssatser.

Som det kommer visa sig i resultatet kan flera språkhandlingssatser med samma eller snarlik innebörd förekomma i anslutning till varandra. Istället för att räkna dessa som exempelvis 3 isolerade språkhandlingar kommer jag att presentera dem som ett kluster. Detta är inte helt i enlighet med typisk språkhandlingsanalys, men det är ett sätt att minska upprepningar i resultatredovisningen och anpassa metoden efter undersökningens begränsade utrymme.

Eftersom påståenden är den vanligast förekommande språkhandlingen i de flesta texttyper, och särskilt i informerande texter som materialet i fråga, kommer inte kongruenta påståenden att räknas. Däremot kommer de tas med i resultatet om de är som grammatiska metaforer, men kategoriseras då som den språkhandling de fungerar som.

Om speciella språkhandlingar förekommer i betydande skala kommer de tas med i resultatet och motiveras dels utifrån tillgänglig teori och dels utifrån deras funktion i kontexten. Av utrymmesskäl kommer dock inte typen *argument* att analyseras eftersom ämnet argumentation och retorik medför ännu en utökning av den interpersonella analysen som tyvärr inte får plats i denna undersökning.

4.2 Modalitet

Modalitetsanalysen utförs genom att alla modalitetsmarkören i texten markeras, klassificeras utefter funktion och styrka och slutligen sammanställs utefter förekomst. Som hjälp för att identifiera markörerna används de tabeller över Holmberg & Karlssons modalitetsindelning som presenterades i avsnitt 3.1.2.

Eftersom modalitetsmarkörer justerar innebörden i språkhandlingar, kommer språkhandlingsanalysen ligga till grund för modalitetsanalysen. Med andra ord kommer villighets- och förpliktelsemarkörer bara markeras i de erbjudanden och uppmaningar som hittas i språkhandlingsanalysen. Sannolikhets- och vanlighetsmarkörer kommer dock identifieras i hela materialet, oavsett språkhandling.

4.3 Ramar

Begreppen *tilltal och omtal, närhet och distans* samt *inbäddning* utgör inte en egen del av analysmetoden utan används istället som komplettering till den övriga interpersonella analysen.

4.4 Metaforanalys

Tillvägagångssättet för metaforanalys skiljer sig mellan olika författare och teoretiska ingångar men det är vanligt att använda sig av en trestegsprocess vilket förespråkas av bl.a. Fairclough (1995 enligt Li 2016:94). Metoden i denna undersökning baseras på Charteris-Blacks modell av kritisk metaforanalys, vilken bryter ned processen i tre steg.

Det första steget är *identifikation*. Här läses textmaterialet igenom, varefter man markerar så kallade *metaforkandidater*: språkprov som verkar inbegripa betydelseöverföring från en domän till en annan (Charteris-Black 2004 enligt Li 2016:94). Alla metaforkandidater följer dock inte med till nästa steg av analysen; de mest relevanta språkproven för undersökningen vaskas fram, medan resten får sjunka undan.

Steg två är att *tolka* metaforerna och sätta ord på vilken betydelse som överförs. Metaforeernas käll-och måldomäner skrivs ut, inklusive vilken betydelse som mappas. De omsätts därefter i metaforformler. Om flera av metaforformlerna verkar hänga ihop med varandra eller utgå ifrån samma grundläggande principer, ska även undersökas om detta samband grundar sig på en eller flera konceptuella metaforer.

I steg tre försöker jag slutligen förklara vad metaforerna kan tyda på och vad de kan ha för effekt på läsaren. Detta är den del av analysen som bygger mest på resonemang och diskussion och är därmed nära förknippad med undertecknads egen upplevelse av materialet samt med vad den interpersonella analysen har resulterat i. Delar av steg tre av analysen kommer därför att sparas till uppsatsens avslutning, där de interpersonella och metaforiska språkdragen kan diskuteras tillsammans (Charteris-Black 2004 enligt Li 2016:94.)

4.4.1 Avgränsningar

Det kan vara frestande att analysera allt, men i mindre undersökningar som denna är det fördelaktigt att begränsa sig till de metaforkandidater som har störst vikt för undersökningens syfte. Genom en sådan avgränsning hindrar man analysen från att växa bortom all kontroll och relevans (Deignan m.fl. 2019:9). I gallringen av metaforkandidaterna i denna undersökning sparas de som uppfyller något eller flera av dessa krav:

- De berör naturfenomen eller konsekvenser av klimathotet
- De berör människan och gärna även hennes roll i klimatfrågan
- De fungerar som hjälpmedel för förståelsen av ämnet

Däremot utesluts metaforer som är så pass vanliga i denna kontext att de kan klassas som bleknade eller lexikaliserade (exempelvis växthuseffekten). Av utrymmesskäl bortser jag ifrån metonymier såsom ”människan” i betydelsen ”människosläktet”, och även från liknelser.

5. Resultat

Det är nu dags att presentera resultatet av denna undersökning. Först ut är den interpersonella delen bestående av språkhandlings- och modalitetsanalys (båda berikade av ramverken som nämnts tidigare). Därefter presenteras resultatet av metaforanalysen.

5.1 Interpersonalitet

I presentationen av den interpersonella analysen nedan styr språkhandlingarna dispositionen. De språkhandlingar som har analyserats tas upp i tur och ordning, med ett extra avsnitt för modalitet i de fall den är språkhandlingsspecifik. De modalitetstyper som inte är språkhandlingsspecifika kommer sist i framställningen av resultatet. Allra sist sammanfattas de viktigaste punkterna i resultatet, med kopplingar till relevant forskning och teoribildning från bakgrundsavsnittet.

Språkhandlingarna ställs upp i tabeller. Varje språkprov får ett eget nummer som överensstämmer med ordningsföljden i textmaterialet, varför nummerföljden i vissa av tabellerna vid första anblick kan verka märklig. För att indikera var i materialet språkproven förekommer anges även sidnummer hämtat från ett dokument med det fullständiga materialet. Det totala sidantalet är 14 sidor och några rader.

Som nämnts i avsnittet Metod har inte antalet påståenden räknats, men det råder inget tvivel om att de som väntat är den dominerande språkhandlingen - med vissa undantag, vilka presenteras nedan.

5.1.1 Frågor

Det finns totalt nio frågor i materialet, varav sju är kongruent formulerade. Dessa är:

1	Planeten är vred och klockan tickar. Hur många minuter har vi på oss för att rädda världen?	s. 2
2	Vad händer med klimatet?	s. 4
3	Är vi fortfarande "den förnuftiga människan", homo sapiens, som naturforskaren Carl von Linné menade?	s. 5
4	Hur ser häxprocesserna ut i dag?	s. 6
7	Har vi som art vuxit oss så starka att vi inte längre ryms i vår egen värld?	s.14
8	Kommer vår kostsamma livsstil och tilliten till våra uppfinningar att störta oss ned i avgrunden, likt Ikaros som flög för nära solen med vingar av fjädrar och vax som smälte i dess strålar?	s.14

9	“Jag får ofta frågan, är du optimist eller pessimist om klimatet? Jag är optimist, för det finns inget alternativ.” – Kim Holmén, International director, Norwegian Polar Institute.	s. 15
---	---	-------

De flesta av språkproven ovan (med undantag för nummer 2, 4 och 9) använder ett *vi*-perspektiv som besökaren sannolikt är inräknad i. I nummer 1 är det exempelvis inte museet som avses, utan människor i allmänhet. Därmed befrias läsaren från förväntningen att ge ett svar på frågan, men en viss förväntning finns fortfarande på att hen ska ta till sig funderingarna. Frågorna blir i och med *vi*-perspektivet vända inåt inom *vi*et, som självreflektion. Denna reflektion kan vara individuell, kollektiv, eller både och; vissa läsare kan t.ex. utifrån fråga nummer 1 fråga sig hur de som individer kan “rädda världen”, medan andra undrar vad en större grupp människor hinner göra.

Språkprov 2 och 4 är inte lika explicita med vem som ställer och svarar på frågan, men i denna språkliga kontext verkar de ställas utifrån besökarens perspektiv. Detta på grund av att de i materialet åtföljs av ämnesrelaterad fakta och förklaringar, som om besökaren i en muntlig situation hade ställt frågan till någon som vet svaret. Vem är då denna “någon”? Det är i båda fallen en blandning av forskare och experter som anføres direkt eller indirekt samt den anonyma berättarrösten som löper igenom materialet. En annan tolkning är att även den som ställer fråga 2 och 4 är berättaren. Ur detta perspektiv är texten mer monologisk, som om en och samma person ställde frågor och svarade på dem själv med uppbackning från diverse experter.

Som synes är språkprov nummer 9 ett citat av en sådan expert. Detta är strikt sett inte en fråga som läsaren erbjuds delta i eller svara på, men det betyder inte att språkhandlingen helt saknar utrymme för interaktion. När man läser frågan som ställs till Kim kan man t.ex. själv bli nyfiken på svaret, och därmed smälta in i gruppen av frågeställare som Kim Holmén talar om.

De två frågor som förmedlas genom grammatiska metaforer är:

5	Frågor uppstår kring vilka vi är och kommer att bli, utan våra historiska monument.	s. 10
6	Det är svårt att vara människa mitt i stormens öga, men kanske är det då som vi känner oss som mest levande och villiga att skapa förändring?	s. 14

Liksom flera av de kongruenta frågorna utgår även dessa ifrån ett *vi*. Därför verkar inte frågorna ställas till besökaren för att hen ska svara på dem, utan för att hen ska delta i funderingarna som föreslås. I och med den indirekta satsformen blir dessutom

förväntningarna på respons från läsarens sida mycket låga i dessa två frågor, medan de är en aning högre i de kongruent formulerade exemplen ovan.

5.1.2 Erbjudanden

Som tidigare nämnts finns ingen kongruent satsform för erbjudanden, vilket innebär att alla erbjudanden förmedlas genom grammatiska metaforer. Totalt har dessa erbjudanden identifierats i materialet:

Genom att låta röster komma till tals om livet i Arktis har vi med utställningen velat förmedla att Arktis länge varit en betydelsefull plats på jorden, med kyla och is som främsta läromästare.	s. 15
Människan kan inte gå tillbaka, men kan lära sig av det som en gång varit.	s. 15
Utställningen avslutas i "Framtiden", en fristående del som du möter i museets stora hall. Här kan du lämna Ditt klimatlöfte.	s. 15

Nummer 1 är inte en solklar kandidat, men i och med att sändaren förtydligar vad de vill förmedla med utställningen erbjuds läsaren att ta emot utställningens budskap. Även nummer 2 är svagt som erbjudande eftersom det är otydligt vad som erbjuds, av vem – men där finns fortfarande en öppning för läsaren att som del av gruppen "människan" ta till sig av lärdomarna som erbjuds. Erbjudandets i grunden metaforiska grammatik innebär att det är en tolkningsfråga vad som är ett erbjudande och inte.

För klarhetens skull ska därför även nämnas några exempel som inte har klassats som erbjudanden. "I deras [djurens] oskyldiga ögon kan vi spegla oss själva och värna om deras överlevnad" (s. 3) är ett sådant. Även om "vi" här har möjligheten att göra någonting, är detta mindre av ett erbjudande riktat till läsaren och mer en skildring av hur människan ser på utrotningshotade djur. Detta hade lika gärna kunnat uttryckas som "vi speglar oss [...]" utan att kärnbetydelsen gått förlorad. Därför har detta klassats som ett påstående.

Modalitet: villighet

I materialets erbjudanden finns 3 villighetsmarkörer. *Kan* förekommer i "Utställningen avslutas i "Framtiden", en fristående del som du möter i museets stora hall. Här kan du lämna Ditt klimatlöfte" samt jämte *kan inte* i "Människan kan inte gå tillbaka, men kan lära sig av det som en gång varit". Modalitetsgraden är låg, vilket innebär att personen i fråga är *beredd* att göra det som erbjuds. Det innebär också att sändaren är tämligen försiktig med sin

inbjudan; hen visar att möjligheten finns, men förstärker inte erbjudandet genom ord som *gärna* eller *helst*. Därmed blir förväntningen på mottagaren mycket låg.

5.1.3 Uppmaningar

Totalt har tre uppmaningar identifierats, samtliga uttryckta genom grammatiska metaforer.

1	Planeteten verkar ryta “Panic now, please!”	s. 2
2	Det finns de som tycker vi är för många och att vi för klimatets skull inte bör skaffa fler barn.	s. 6
3	Med kunskap, samarbete och tro på en positiv förändring, kan människan möta framtidens utmaningar.	s. 15

Uppmaningarna 1 och 2 förekommer inom anföringssatser vilket förändrar språkhandlingarnas effekt på och förväntningar av mottagaren. När att uppmaningarna bäddas in erbjuds mottagaren en chans att ta avstånd från kravet på handling, och sändaren slipper ta ansvar för det uppmaningarna säger. Nummer 1 och 2:s effekt på mottagaren blir därmed att framföra en bestämd åsikt om vad människan borde göra, men ställer inte samma krav på åtagande som en oinbäddad eller kongruent uppmaningssats hade gjort.

Nummer 3 ligger i gränslandet mellan uppmaning och erbjudande. Anledningen till att detta språkprov tolkats som en uppmaning är för att utkomsten som anges – möjligheten att “möta framtidens utmaningar” – är något som anses vara en nödvändighet av de flesta. Därigenom framställs “kunskap, samarbete och tro” som något läsaren borde ta fasta på, snarare än något som erbjuds en individ.

Modalitet: förpliktelse

I de uppmaningar som har identifierats finns en modalitetsmarkör, nämligen det modala verbet *kan* i “Med kunskap, samarbete och tro på en positiv förändring, kan människan möta framtidens utmaningar”. Detta har en låg grad av förpliktelse.

Att bara en av de tre uppmaningarna justeras med en modalitetsmarkör betyder inte nödvändigtvis att de två andra är rättframt formulerade. Som syntes i språkhandlingsanalysen är dessa uppmaningar inbäddade, vilket innebär att den interpersonella effekten av uppmaningarna ändå blir dämpad och att mottagaren inte känner sig särskilt skyldig att lyda.

5.1.4 Speciella språkhandlingar

Frågor, uppmaningar och erbjudanden är som synes relativt glest fördelade i materialet.

Speciella språkhandlingar är långt vanligare och har här delats in i olika typer utifrån deras interpersonella funktion i sammanhanget.

Varningar

Den vanligaste typen av speciella språkhandlingar är *varningar*. Karakteristiskt för dessa är att de varnar om att något händer eller kan komma att hända i framtiden. De är den vanligaste språkhandlingen i materialet (efter kongruenta påståenden), med sina sammanlagt trettiosex förekomster. Flera av varningarna innehåller språkhandlingsverb såsom *varna*, *hota/hotas* och *riskera*, eller formuleringar som *risk för*. Dessa är fetstilta i tabellen nedan.

1	Det framgår också att antalet dagar med riklig nederbörd förväntas bli fler och att kraftiga regn och skyfall kommer att inträffa oftare och med ökad intensitet. – SMHI, Uppdatering av det klimatvetenskapliga kunskapsläget, Klimatologi nr. 9, 2014	s. 2
2	Storms, cyklones and floods will only worsen as the planet warms – The Guardian 2019-03-20	s. 2
3	The Guardian skriver att temperaturhöjningar på mellan 2-5 grader i Arktis nu är oundvikliga. Det kan leda till snabbare issmältning och höjda havsnivåer. När permafrosten tinar kan också metan frigöras, som skyndar på den globala uppvärmningen.	s. 2
4	Sharp rise in Arctic temperatures now inevitable – UN – The Guardian 2019-03-13	s. 2
5	En stor del av gifterna tas upp av djur och växter. Slutligen hamnar de i människorna.	s. 3
6	Forskare varnar för konsekvenserna:	s. 4
7	Isar och glaciärer smälter, vilket leder till att havsnivån höjs. Låglänta områden drabbas av översvämningar. En tredjedel av jordens befolkning bor inom 10 mil från kusten.	s. 4
8	När permafrosten tinar ökar risken för ras genom att marken luckras upp. Denna process leder till utsläpp av metan, en växthusgas som ytterligare skyndar på uppvärmningen.	s. 4
9	Vissa områden blir regnigare samtidigt som andra drabbas av stormar eller torra. Värmeböljorna leder till missväxt och skogsbränder.	s. 4
10	Växt- och djurliv påverkas – trädgränsen flyttar norrut, djurarter försvinner. Den biologiska mångfalden är en förutsättning för allt liv på planeten. När den minskar blir vi mycket sårbarare.	s. 4
11	[...] de förändringar som vi människor skapar nu, sker i en takt som är så rask att vi – djur, växter och människor – inte kommer att hinna anpassa oss till förändringarna. – Nina Kirchner, föreståndare för Bolincentret för klimatforskning och docent i glaciologi vid Stockholms universitet.	s. 5
12	Expressen skriver 2019 om hur de smältande isarna på Grönland och Antarktis riskerar att ställa till med klimatkaos.	s. 5

13	I tidskriften Nature menar forskarna att när det kraftigt ökade smältvattnet från inlandsisarna hamnar i havet så störs de naturliga kallvattenströmmarna i Atlanten betydligt. Varmt vatten pressas upp. Resultatet kan bli extremväder och instabilare klimat.	s. 5
14	Forskare varnar : Klimatkaos är närmare än väntat – Expressen 2019-02-07	s. 5
15	The Independent rapporterar om att forskare har belägg för att smältvattnet från Grönland och Antarktis kommer att störa världens havsströmmar och utlösa extremväder.	s. 5
16	Climate chaos: Melting ice sheets will trigger extreme weather across the world, warn scientists. – Independent 2019-02-06	s. 5
17	Viljan att göra rätt kan ibland övergå i narcissism.	s. 6
18	Erosion längs vattendrag, sjöar och kuster kan komma att öka i delar av landet, till följd av ökad nederbörd och avrinning samt höjda havsnivåer. – SMHI, Uppdatering av det klimatvetenskapliga kunskapsläget, Klimatologi Nr. 9, 2014	s. 7
19	Med extremare väder följer svårigheter för jordbruket. SMHI skriver följande i “Uppdatering av det klimatvetenskapliga kunskapsläget”: Risk för osäker livsmedelsförsörjning och för att livsmedelssystem upphör att fungera, orsakat av uppvärmning, torka, översvämning, variationer i nederbörd och extrem nederbörd, speciellt för fattiga befolkningar i urbana och rurala miljöer	s. 8
20	Melting polar ice sheets will alter weather – Physics World 2019-02-22 skriver att när polernas isar smälter kommer det innebära att vädret blir våldsammare.	s. 8
21	Sveriges klimat har blivit varmare och mer nederbördsrikt. Fortsatta förändringar är att vänta och även om den globala medeltemperaturökningen begränsas till under 2 grader Celsius väntas kraftiga förändringar som kan komma att påverka samhället och naturmiljön. Skyfall och kraftiga regn förväntas öka i intensitet vilket kan ge ökade problem med översvämningar. – SMHI, Uppdatering av det klimatvetenskapliga kunskapsläget, Klimatologi Nr. 9 2014	s. 8
22	Med de längre torrperioderna ökar riskerna för skogsbränder globalt. År 2050 beräknas bränderna bli allt mer häftiga och destruktiva. Dessutom frigörs enorma mängder koldioxid.	s. 8
23	Prognos : Kraftig ökning av skogsbränder i Sverige. – SVT 2019-03-10	s. 8
24	Sverige kommer att brinna – vi är inte redo – Aftonbladet 2019-01-21	s. 9
25	Risk för dödsfall, skador, ohälsa eller försämrade möjligheter till försörjning i låglänta kustområden och små öriken, orsakat av stormar, översvämningar och havsnivåhöjning. – SMHI, Uppdatering av det klimatvetenskapliga kunskapsläget, Klimatologi Nr. 9 2014	s. 9
26	Stockholms bebyggda strandlinjer hotas . Gamla stan och Slussen ligger särskilt illa till.	s. 10
27	Risk för extremväder som leder till att infrastruktur och kritiska tjänster såsom elektricitet, vattenförsörjning, sjukvård och akuttjänster inte fungerar. – SMHI, Uppdatering av det klimatvetenskapliga kunskapsläget, Klimatologi Nr.9, 2014	s. 11
28	Risk för dödsfall, skador, ohälsa eller försämrade möjligheter till försörjning i låglänta kustområden och små öriken, orsakat av stormar, översvämningar och havsnivåhöjning. – SMHI, Uppdatering av det klimatvetenskapliga kunskapsläget, Klimatologi Nr.9, 2014	s. 11
29	Klimatförändringarna hotar också människors hälsa och möjligheten för oss att ta hand om varandra. Kritiska funktioner i samhället hotas såväl som försörjningsmöjligheten för människor som bor i hårt klimatpåverkade områden.	s. 12
30	Värmen skapar torka som gör marken obrukbar och kampen om bete och odlingsmark uppstår. Konflikt och flykt kan bli följden.	s. 12
31	Långtgående torka kan medföra svält och att undernärda barn växer upp med ökade tendenser att ta till våld, än de med fullgod näringstillgång.	s. 12

32	Forskare menar att risken för väpnade konflikter ökar med upp till 6% vid 1 grads temperaturhöjning.	s. 12
33	Independent rapporterar om att forskare har belägg för att smältvatten från Grönland och Antarktis kommer att störa världens havsströmmar och utlösa extremväder.	s. 13
34	Climate chaos: Melting ice sheets will trigger extreme weather across the world, warn scientists. – Independent 2019-02-06	s. 13
35	Amerikanska militären förutspår att en snabbt stigande havsnivå skulle kunna bli droppen som leder till kärnvapenkrig.	s. 14
36	Det är lätt att vilja göra rätt men att det ändå blir fel. En handling eller vara som marknadsförs som miljövänlig kan visa sig vara det motsatta.	s. 14

Som framgår ovan förekommer flera av varningarna i olika former av inbäddningar: både direkta anföringar som i språkprov 34, indirekta anföringar som i nummer 32 och signalerat av verb som i nummer 6. Detta ger varningen mer kraft än om den hade uttrycks utan förstärkning från experter och media, men tillåter också mottagaren att ta visst avstånd från det som uttrycks i varningen eftersom sändaren framför det som en utsaga, snarare än ett faktum. Det blir upp till mottagaren att avgöra huruvida hen ska ta forskarna på allvar eller vara skeptisk.

Långt ifrån alla språkprov ovan innehåller språkhandlingsverb eller andra ord som röjer varningen. Som kompletterande tumregel för att identifiera fler varningar har jag ställt frågan: är informationen oroväckande för mottagaren personligen? Med andra ord, upplever mottagaren ett hot mot sin egen vardag och världsbild, eller är informationen för avlägsen för att uppfattas som en varning? Som riktmärke har jag utgått ifrån en hypotetisk besökare som har sitt liv i Sverige och lever i relativt välstånd, åtminstone nog för att inte påverkas alltför dramatiskt av t.ex. hetta och översvämning.

Med denna tumregel blir gränsen mellan varning och vanligt påstående flytande. Vissa läsare kan uppfatta hela materialet som en rad varningar, medan andra kan läsa flera av varningarna ovan som vanliga påståenden. Olika mottagare har olika gränser för när t.ex. en naturkatastrof känns skrämmande – är det när katastrofen sker i samma kontinent, i samma land, i grannstaden eller långt dessförinnan? Det är upp till var och en huruvida de känner sig varnade eller informerade av det som förmedlas, och i uppställningen ovan är det undertecknads tolkning som styrt.

Förebråelser

Den andra typen av speciella språkhandlingar är *förebråelser*. Dessa uppträder som påstående vars funktion är att peka ut något som är oetiskt, ologiskt eller orättvist på ett sätt som lägger skuld på mottagaren eller en grupp som mottagaren ingår i. De fungerar på ett liknande sätt som varningar, men saknar hot om negativa konsekvenser. Följande förebråelser har identifierats:

1	Vi vänder det goda ögat mot oss själva och det onda mot vår nästa: “Jag agerar bättre än du, och du borde skämmas.”	s. 6
2	Våra tankemönster, sätt att bygga och krav på bekvämlighet är inte i takt med naturen.	s. 11
3	Effekterna av industrialisering och masskonsumtion skär allt djupare sår i världen – i den värld som är själva förutsättningen för vår existens.	s. 14
4	Den geologiska epok som vi nu lever i kallas för antropocen – den period i jordens historia då människan ställde sig över naturen. Då vår intelligens och vårt expansionsbehov till slut förändrade ekosystemen och klimatet för alla livsformer på jorden.	s. 14

Samtliga förebråelser talar om ett *vi* som med största sannolikhet syftar på människan, och därmed är även mottagaren och sändaren inkluderad i denna grupp. Det innebär att både sändaren och mottagaren påverkas av förebråelsen vilket dämpar den negativa effekten av språkhandlingen. Förebråelserna skulle troligtvis upplevas som skarpare och mer konfrontativa om de istället var formulerade som om en oskyldig sändare tillrättavisade en skyldig mottagare. Som de ser ut nu placeras sändaren och mottagaren på samma nivå där de delar ansvaret tillsammans.

Språkprov nummer 1 innehåller två förebråelser som riktas mot olika håll. “Vi vänder det goda ögat mot oss själva och det onda mot vår nästa” fungerar som en förebråelse av människans egenskap att beskylla andra, medan citatet som följer är riktad mot dessa “andra”. Eftersom den sistnämnda förebråelsen riktas från en grupp som läsaren är inräknad i mot ett *du* som inte är läsaren, är det sannolikt bara den förstnämnda förebråelsen som har någon effekt på läsaren.

5.1.5 Modalitet: sannolikhet och vanlighet

Nu till de modalitetstyper som inte är bundna till någon av språkhandlingarna ovan.

Sannolikhet är materialets vanligaste typ av modalitet med sina totalt 16 förekomster, varav samtliga signalerar en låg grad av sannolikhet. Det modala verbet *kan* används totalt 10 gånger, t.ex. i “Klimatångest kan ge upphov till panikångest”. Satsadverbialiet *kanske*

förekommer 6 gånger, t.ex. i “Kanske har vi lättare att se hotet mot naturen när det gestaltas av söta utrotningshotade djur”.

För *vanlighet* finns totalt 4 markörer i materialet. Som enda modalt verb används *tenderar* 1 gång, i “I dag tenderar vi att sätta vårt hopp till andra: artister, profeter, influencers, dietister eller programledare”. Satsadverbialen *ibland* används 4 gånger i meningar såsom “Viljan att göra rätt kan ibland övergå i narcissism”; *ofta* 7 gånger, t.ex. i “Den plast som inte återanvänds hamnar ofta i haven och har en lång nedbrytningsprocess”. Samtliga av dessa markörer signalerar en låg grad av vanlighet.

5.1.6 Interpersonalitet: sammanfattning och diskussion

Ovan har alla språkhandlingar och modalitetsmarkörer med relevans för ämnet och materialet presenterats. Hur ser fördelningen av dem ut? Förekommer språkhandlingarna främst i början, mitten eller slutet? Samsas de om olika delar av materialet? Nedan illustreras detta med en tabell som sammanställer språkhandlingarnas spridning och antal. Materialet har delats upp i tre delar: inledning (s.1-5), mitt (s.6-10) och slut (s.11-15).

	<i>Spridning</i>			<i>Antal</i>	
	<i>Sida 1-5</i>	<i>Sida 6-10</i>	<i>Sida 11-15</i>	<i>Totalt</i>	<i>Varav grammatiska metaforer</i>
Frågor	3	2	4	9	2
Erbjudanden	-	-	3	3	3
Uppmaningar	1	1	1	3	3
Varningar	16	10	10	36	36
Förebråelser	-	1	3	4	4
<i>Totalt:</i>	20	14	21	55	48

Tabellen antyder vissa mönster. Som nämnts tidigare är varningar den klart vanligaste typen av språkhandling, därefter frågor, sen förebråelser, och sist erbjudanden och uppmaningar. Totalt sett är språkhandlingar som inte är kongruenta påståenden – det vill säga den minst interaktiva språkhandlingen – som vanligast i början och slutet och mer sällsynta i mitten.

Detta tyder på att texten har som minst att säga sin läsare i mitten av materialet, och som mest i början och slutet.

En annan slutsats att dra är att texterna innehåller förhållandevis många *negativa* språkhandlingar. Varningar, förebråelser och vissa uppmaningar är negativa till sin natur, eftersom de på olika vis inkräktar på mottagarens frihet eller angriper dennes självkänsla. De många negativa språkhandlingarna, och särskilt den stora mängden varningar, är dessutom nog för att kalla framställningen *alarmistisk*. En intressant detalj som syns i språkhandlingarnas spridning ovan är att materialet på sätt och vis följer rådet att väga upp det alarmistiska med förslag och inbjudan till handling (Nerlich m.fl. 2010:103f). Varningarna är som tätast förekommande i början och mitten av materialet, men minskar i antal mot slutet. Då dyker istället materialets erbjudanden upp, samtidigt med den första och enda uppmaningen som uttrycks med sändarens egen röst. Visserligen är mängden uppmaningar och erbjudanden liten i förhållande till varningarna, men de kan ge en viss tröst och känsla av hopp trots det alarmistiska. En närmare granskning av språkproven ovan avslöjar dock att de erbjudanden och uppmaningar som finns kanske inte är den handgripliga och konkreta natur som efterfrågas av Nerlich, Koteyko & Brown (2010:103f), men de kan för vissa läsare ändå vara bättre än inget.

Även inbäddningarna kan fungera som en dämpning och är särskilt vanliga vid varningar och förebråelser. Som tidigare nämnts skapar inbäddningarna utrymme för sändaren att ta avstånd från yttrandet, och för mottagaren att själv välja om de tar det till sig. På så vis kan de fungera som en *försiktighetsstrategi* som dämpar det negativa – men de kan å andra sidan även fungera som en extra röst som förstärker varningarna.

Ytterligare en försiktighetsstrategi är utställningstexternas bruk av modalitet. Nästintill samtliga modalitetsmarkörer har en svag laddning vilket indikerar att texterna har en mjuk framtoning. Hade fler markörer med medelhög eller hög grad av modalitet använts skulle sändarens ton troligtvis framstå annorlunda: mer uppfordrande, mer säker på sin sak, mer direkt. Som det är nu öppnas exempelvis möjligheten upp för läsarna att anta ett erbjudande eller följa en uppmaning, men de är fortfarande fullt tillåtna att tacka nej. Texterna sträcker ut handen mot läsaren men kräver relativt lite i återgåldning.

5.2 Metaforik

Resultatredovisningen nedan är indelad i underkategorier utifrån de metaforiska mönster som har hittats i metaforkandidaterna samt ett avsnitt om de få exempel på liknelser som har hittats. Resultatredovisningen avslutas med en sammanfattning av vilka strukturella metaforer som har uppdragats samt en återkoppling till tidigare nämnd forskning och teoribildning.

Maktkamp

Krig är en av de källdomäner som återkom ofta i Koteyko & Atasanovas studier som nämndes i bakgrundsavsnittet. Även denna undersöknings textmaterial lekte med liknande referenser, men snarare till en domän av maktkamp och konflikt än regelrätt krig. Följande exempel hittades:

1	Havens hämd (rubrik)	s. 9
2	Även Barcelona för en hård kamp mot ökad nederbörd då taken inte är byggda för de kraftigt ökade regnmängderna.	s.10
3	I tusentals år har människor lärt sig leva med förändringar i landskapet. Men i dag sker förändringarna snabbare och det moderna samhället är dåligt rustat för att klara dessa.	s. 10
4	Värmen skapar torka som gör marken obrukbar och kampen om bete och odlingsmark uppstår.	s. 12
5	Områden som tidigare var täckta av is öppnas för exploatering och nya farleder etableras, i vilka naturresurser och varor kan transporteras. En kamp om inflytande och kontroll över tidigare otillgängliga områden uppstår.	s. 13
6	Den geologiska epok som vi nu lever i kallas för antropocen – den period i jordens historia då människan ställde sig över naturen.	s. 14

I Koteyko & Atasanovas studier användes krigsmetaforerna för att skildra människans kamp mot klimatförändringarna samt motsättningar mellan olika grupper av människor (2017a:9). I utställningstexterna återfinns båda dessa funktioner. I språkprov 4 och 5 understryker ordvalet *kamp* konflikten mellan olika grupper som alla försöker ta kontroll över naturresurser, medan de övriga exemplen skildrar konflikten mellan människan och naturen. Nummer 1, 2 och 3 uppmålar naturen som den dominerande makten, men nummer 6 är aningen annorlunda formulerat. Här antyds att människan på sätt och vis anser sig vara den överlägsne – men att “ställa sig över” något är inte lika med att faktiskt övervinna det.

I och med de mellanmännsliga motsättningarna och naturkrafternas dominans över samhället verkar klimatförändringarna vara part som verkar ha övertaget – åtminstone sett utifrån denna konceptualisering av klimatförändringar som maktkamp.

Sjukdom och symtom

Liknelser mellan en sjuk människokropp och en värld i förändring återfinns såväl i Koteyko & Atasanovas resultat som i utställningstexterna om Arktis. Följande tecken på en sådan konceptualisering har hittats:

1	Permafrosten i tundran tinar i ett sicksack-mönster som blir till växande sår i marken.	s. 2
2	Ett sår som ingen kan läka (rubrik)	s. 2
3	Samtidigt [under lilla istiden] bryter häxprocesser ut över Europa. Forskning länkar dessa till klimatförändringar tillsammans med religiösa föreställningar.	s. 6
4	Effekterna av industrialisering och masskonsumtion skär allt djupare sår i världen [...]	s. 14

I språkproven 1, 2 och 4 figurerar två strukturella metaforer: JORDEN ÄR EN KROPP samt KLIMATFÖRÄNDRINGAR ÄR SYMTOM. Mellan raderna kan även läsas att MÄNNISKAN ÄR SJUKDOM, eftersom hon ligger bakom det som sätter igång sjukdomsförloppet:

“industrialisering och masskonsumtion”, eventuellt även den uppvärmning som tinar upp jorden. Men som vi kommer se i nästa kategori betyder inte detta att människan befrias från konsekvenserna.

Nummer 3 sticker ut från de andra exemplen. Här nämns inga “sår” eller andra sjukdomssymtom. Istället skildras hur häxprocesserna sprids i det medeltida Europa med formuleringen *bryter ut*, vilket vanligtvis används gällande förkylningar. Men denna gång är offret för sjukdomen inte jorden, utan människorna. Det som satt igång infektionen är “klimatförändringar tillsammans med religiösa föreställningar”, och på så vis framställs människan som både sjukdom och offer.

Människa är natur

Där finns även ögonblick då klimatförändringarna överskrider naturens gränser och projiceras på människan. Mer specifikt används sprickorna i isen som källdomän för att beskriva hur samhället och människan påverkas.

1	Sprickor i världen och i oss (rubrik)	s. 2
---	--	------

2	Det nya klimatet förändrar även människan. Hus och livsmönster spricker . För många finns inte någon väg tillbaka till livet man hade innan.	s. 2
3	Kritiska funktioner i samhället hotas såväl som försörjningsmöjligheten för människor som bor i hårt klimatpåverkade områden. Klimatförändringarna skapar en spricka mellan de områden som drabbas hårdare och de som drabbas mindre.	s. 12
4	I Arktis finns en vardag som pågår i detta nu. Sprickan i det frusna landskapet har letat sig in i människorna .	s. 15

I språkproven ovan suddas gränslandet ut mellan islandskap och människa: MÄNNISKA ÄR ARKTIS. Därmed tas problemen i Arktis närmare mottagaren, trots att hen befinner sig långt från polcirkeln. I förlängningen gäller även MÄNNISKA ÄR NATUR, men det saknas fler metaforkandidater att härleda till denna strukturella metafor.

Natur är människa

Metaforer används ofta för att göra det abstrakta konkret, och ett sätt att göra det är att ge liv åt sådant som är icke-animat. I materialet finns flera exempel på när jorden eller naturen besjulas och tillskrivs mänskliga egenskaper såsom känslor, agens och karaktärsdrag.

1	En vredgad planet Vulkaner sprutar, havet reser sig och grönskan bränns av solens hetta. Planeten är vred och klockan tappar. Hur många minuter har vi på oss för att rädda världen? Planeten verkar ryta “Panic now, please!”	s. 2
2	Isen har alltid varit en oberäknelig vän , en hård läromästare .	s. 3
3	Isen berättar en del av vår historia och är en del av vår identitet.	s. 3
4	Arktis har länge varit en betydelsefull plats på jorden, med kyla och is som främsta läromästare .	s.15

Den konceptuella strukturen NATUR ÄR MÄNNISKA kapslar in samtliga exempel ovan, men egenskaperna som mappas från människa till natur är olika. I exempel 1 och 3 överförs människans förmåga till att tala; i nummer 2 och 3 överförs relationen mellan vänner respektive elev och lärare; i nummer 1 används mänsklig ilska för att beskriva hur naturen reagerar på klimathotet. Samtliga exempel ger själ och känslor åt naturliga fenomen som för vanliga människor annars verkar svårtolkade och överväldigande. På så vis placeras människa och natur på en mer jämbördig nivå som kan tänkas underlätta för mottagarens förståelse och intresse.

Resa

Resemetaforer är ytterligare ett mönster från Koteyko & Atasanovas studie (2017a:2) som återfinns i detta material. Ordval som rör resande och framåtrörelser används i:

1	Hus och livsmönster spricker. För många finns inte någon väg tillbaka till livet man hade innan.	s. 2
2	I dag tenderar vi att sätta vårt hopp till andra: artister, profeter, influencers, dietister eller programledare. Någon annan skall leda oss rätt , alternativt göra rätt åt oss.	s. 5
3	Den globala uppvärmningen är ett tydligt varningstecken på att mänskligheten står inför ett avgörande vägval . Vi har nått den punkt i historien då våra handlingar påverkar jorden så starkt att naturens förlopp har satts ur spel.	s. 14
4	På ena sidan om sprickan lämnas ett liv som varit. På andra sidan väntar kanske en ny verklighet. Människan kan inte gå tillbaka , men kan lära sig av det som en gång varit.	s. 15

Exemplen ovan delar underliggande strukturella metaforer. KLIMATFÖRÄNDRINGAR ÄR EN RESA är den överliggande strukturella metaforen, jämte den mer specifika MÄNNISKA ÄR RESENÄR. I exempel 3 och 4 framställs klimatfrågan som en förgrening i vägen (“vägval”), respektive ett avgörande hinder (“spricka”). Här finns utrymme att läsa in konceptualiseringen KLIMATFÖRÄNDRINGAR ÄR HINDER, men också dess motsats KLIMATFÖRÄNDRINGAR ÄR DRIVKRAFT. De är med andra ord på samma gång något som saktar ned människans framfart och något som driver henne till att fortsätta sin framåtrörelse.

Kapplöpning

Nära anknutet till resemetaforerna ovan är materialets kapplöpningmetaforer:

1	Den globala uppvärmningen började på 1830-talet, men har gått allt snabbare sedan 1970-talet på grund av ökade utsläpp av fossila bränslen.	s. 4
2	När permafrosten tinar ökar risken för ras genom att marken luckras upp. Denna process leder till utsläpp av metan, en växthusgas som ytterligare skyndar på uppvärmningen.	s. 4
3	“Skillnaden mellan de naturliga variationerna, att inlandsisar kommer och går och att de växer och försvinner, är att de förändringar som vi människor skapar nu, sker i en takt som är så rask att vi – djur, växter och människor – inte kommer att hinna anpassa oss till förändringarna. [sic] – Nina Kirchner, föreståndare för Bolincentret för klimatforskning och docent i glaciologi vid Stockholms universitet.	s. 5
4	I tusentals år har människor lärt sig leva med förändringar i landskapet. Men i dag sker förändringarna snabbare och det moderna samhället är dåligt rustat för att klara dessa. Våra tankemönster, sätt att bygga och krav på bekvämlighet är inte i takt med naturen.	s. 11

Även dessa skildrar en framåtrörelse likt resemetaforerna, men tillför också hastighet och tävling. I samtliga exempel ovan skildras klimatförändringarnas framåtrörelse som snabb och skyndsam, och i exempel 3 och 4 återfinns tävlingsmomentet: djur, växter och människor försöker “hinna” anpassa sig till förändringarnas takt, men har också ambitioner som långt överskrider naturens kapacitet. Den samlade bilden är ett lopp där deltagarna sällan lyckas hålla jämn takt med varandra.

Maskin eller mekanism

I materialet finns formuleringar där jorden och naturen konceptualiseras som en maskin eller mekanism:

1	Klimatförändringar leder ofta till störningar i flödet av skörd, jakt och handel.	s. 5
2	Risk för osäker livsmedelsförsörjning och för att livsmedelssystem upphör att fungera , orsakat av uppvärmning, torka, översvämning, variationer i nederbörd och extrem nederbörd, speciellt för fattiga befolkningar i urbana och rurala miljöer.	s. 8
3	Vi har nått den punkt i historien då våra handlingar påverkar jorden så starkt att naturens förlopp har satts ur spel .	s. 14

I dessa exempel framkommer dessutom att naturens mekanism har stött på hinder. I exempel 1 och 2 utgörs hindret av klimatförändringar och naturkatastrofer, och i exempel 3 är människan störningsmomentet. I och med att kopplingen mellan människan och klimatförändringarna är så pass etablerad i utställningstexterna kan hon antas vara problemet även i exempel 1 och 2. Mellan raderna kan därför mottagaren läsa in MÄNNISKA ÄR HINDER.

Pengar och valuta

Pengar kan i andra sammanhang användas i strukturella metaforer såsom TID ÄR PENGAR men i detta material får pengar istället representera sådant som belastar klimatet.

1	Forskaren Kimberly Nicholas, docent i hållbarhetsforskning vid Lunds Universitet räknade ut att varje ofött barn sparar 58,6 ton koldioxid om året.	s. 6
2	Varje flygresa New York–London tur och retur kostar Arktis ytterligare tre kvadratmeter is. – Expressen 2017-11-03	s. 7
3	Den ekologiska bomullskassen behöver användas 20 000 gånger innan den tjänat sin miljöskuld och så vidare.	s. 14

4	Kommer vår kostsamma livsstil och tilliten till våra uppfinningar att störta oss ned i avgrunden, likt Ikaros som flög för nära solen med vingar av fjädrar och vax som smälte i dess strålar?	s. 14
---	---	-------

Särskilt i nummer 1 (men även i nummer 2 och eventuellt de två sista formuleringarna) kan skönjas den underliggande metaforen UTSLÄPP ÄR PENGAR, vilken kan kopplas till samtida diskussioner om exempelvis utsläppskvoter. I exempel 3 och 4 är det dock inte säkert att det är just koldioxidutsläpp som menas. Det kan också handla om exempelvis vattenkonsumtion eller föroreningar. En strukturell metafor som med säkerhet ringar in samtliga exempel ovan är KONSUMTION ÄR PENGAR (måhända en olycklig formulering). Gemensamt i båda strukturella metaforkandidater ovan är att de förmedlar att naturen betalar priset för människans handlingar.

För gemene människa kan miljöpåverkan vara svårt att förstå och räkna ut, varför pengar som källdomän blir ett effektivt sätt att ta begrepp som koldioxidutsläpp närmare läsaren. Det innebär att mottagaren dessutom tillskrivs större ansvar för utsläppen – särskilt då det som orsakar utsläppen ovan (barn, flygresor och bärkassar) är sådant som berör de flesta människor.

5.2.1 Metaforik: sammanfattning och diskussion

Följande strukturella metaforer har identifierats:

1. KLIMATFÖRÄNDRINGAR ÄR MAKTKAMP
2. JORDEN ÄR EN KROPP, KLIMATFÖRÄNDRINGAR ÄR SYMTOM och MÄNNISKA ÄR SJUKDOM
3. MÄNNISKA ÄR NATUR
4. NATUR ÄR MÄNNISKA
5. KLIMATFÖRÄNDRINGAR ÄR RESA och MÄNNISKAN ÄR RESENÄR
6. KLIMATFÖRÄNDRINGAR ÄR KAPPLÖPNING
7. NATUREN ÄR EN MASKIN
8. UTSLÄPP ÄR PENGAR (KONSUMTION ÄR PENGAR)

Som metaforer fungerar de alla som utrymmesekonomiska strategier att uttrycka ett så stort och komplext ämne som klimatkrisen, men de har olika effekt på mottagaren. Det finns de som minskar distansen mellan mottagaren och klimatet, vilket är särskilt tydligt i nummer 3 och 4. I den ena beskrivs mänskliga upplevelser genom naturfenomen, och i den andra konceptualiseras klimatförändringar genom mänskliga egenskaper. Tillsammans suddar de ut

gränserna mellan människa och natur, och gör möjligen att mottagaren finner ämnet närmare till hands. En metafor som strävar mot denna effekt är nummer 6, kapplöpningmetaforen. Som nämnts tidigare skapar den mentala bilder av hur människa och natur aldrig lyckas hålla jämna steg med varandra, hur vår ambition och hunger rusar iväg medan världens – och därmed också människans – förmåga att anpassa sig halkar efter.

Vissa metaforer understryker avståndet mellan natur och människa. Detta gäller särskilt i vissa användningar av nummer 1 (de där konflikten är mellan människa och natur) och nummer 2 (de där människan framstår som orsaken till sjukdom). När dessa metaforer används tar berättandet en nästan anklagande ton som kan vara svår för vissa läsare att möta. Framställningen blir stundtals alarmistisk.

Mio (1997 enligt Koteyko & Atasanova 2017a:9) varnar för att använda krigsmetaforen när det kommer till åsiktsskiljaktigheter mellan människor. I materialet undviks detta när det gäller splittringar inom klimatrörelsen (några sådana nämns inte), men där finns två exempel på när krigsmetaforen appliceras på situationer då många människor vill komma åt värdefulla naturresurser. Klimatrörelsen undslipper att framstå som splittrad och opålitlig, men människan i allmänhet framstår samtidigt inte som en fredlig art.

Några av metaforerna är mer neutrala. De skapar varken större eller mindre distans till läsaren, varken beskyller eller frikänner människan för klimatkrisen. Nummer 5, KLIMATFÖRÄNDRINGAR ÄR RESA, nummer 7, NATUREN ÄR EN MASKIN och 8, UTSLÄPP ÄR PENGAR följer visserligen nuvarande konsensus om att människan bär en stor del av ansvaret, men väljer mindre emotionellt laddade källdomäner än t.ex. nummer 1 och 2 för att uttrycka detta ansvar. Särskilt nummer 7 och 8 konkretiserar dessutom effektivt komplexa naturfenomen som annars vore svåra att förmedla till gemene besökare.

Sammanfattningsvis går materialets metaforer isär i sin effekt på besökaren och dennes attityd till klimatförändringarna.

6. Avslutning

Denna undersökning har kombinerat interpersonell brukstextanalys med kritisk metaforanalys för att undersöka hur museitexter framställer människans roll i klimatkrisen, och vilken effekt denna framställning har på besökaren. Resultatet har visat att texterna stundtals riskerar att avskräcka besökarna från läsningen på grund av alarmistiska och negativa språkdrag, exempelvis metaforer där människans skuld förstärks och klimatkrisen framställs som en omöjlig strävan efter balans. Men där finns också gott om språkliga strategier som används för att dämpa denna effekt och istället uppmuntra sin läsare till att fortsätta sin läsning; försiktighets- och förtrolighetsstrategier förhindrar att negativa språkhandlingar försämrar den interpersonella relationen mellan läsare och sändare, anföringar behåller informationen på bekvämt avstånd och vissa metaforer minskar det upplevda avståndet mellan människa och natur. Gemensamt för både de avskräckande och inbjudande dragen är att de pochar på besökarens känsloliv och drar hennes uppmärksamhet till sig. Det är inte den kalla och oinspirerade informationsförmedling som Ekarv (1991:26f) och Lindström (2010:24ff) menar att museitexter kan hänfalla åt. Tvärtom tilltalas läsarna både utifrån deras förståelse, känsloliv och beteende, vilka som tidigare nämnts ses som nycklar för att förankra klimatämnet hos allmänheten (Nerlich m.fl. 2010:100). Kanske är detta en del av förklaringen till varför läsarna stannar kvar i rummet "Sprickor i världen och i oss", alarmism och klimatångest till trots.

Med dessa fynd i åtanke lyfts många nya frågor, men den mest närliggande är: vad tycker de verkliga besökarna? Denna undersökning har tyvärr inte haft utrymme att inbegripa ytterligare en delmetod såsom enkäter eller intervjuer med besökare som varit på utställningen. Kanske skulle ett sådant tillägg kunna ge vidare ingångar till vad det är som håller besökarna kvar i läsningen av utställningstexterna och hur de efteråt ser på sin roll i klimatkrisen. Samtal med besökarna skulle också kunna ge en bättre underbyggd bild av hur pass mycket av texterna i rum 3 som faktiskt blir lästa.

Ett annat spår som vore intressant att utforska vidare är begreppet *alarmism* ur ett språkvetenskapligt perspektiv. Var går exempelvis gränsen för när en text upplevs som alarmistisk? Det finns många fler språkliga drag än de som har figurerat i denna undersökning som skulle kunna ge en djupare förståelse för alarmism: värdeladdade ord, attityder, stilfigurer och argumentation, för att bara nämna några.

Även längs med spåret av informationsdesign på museer finns mycket att upptäcka. Denna undersökning har på sätt och vis haft skygglappar på, i det att den fokuserat helt på monomodal språklig framställning – trots att museiutställningar är en multimodal och visuell upplevelse, dit få besökare söker sig enbart för textens skull. Multimodalitet vore särskilt intressant och aktuellt som komplettering till denna undersöknings intresse för hur det avlägsna och obekanta presenteras för besökaren. Kort sagt finns mycket kvar att utforska, men det får vila till nästa museibesök.

Referenser

- Moore, Allison Rotha (2017). "Register analysis in systemic functional linguistics". I: Bartlett, Tom & O'Grady, Gerard (red.)(2017). *The Routledge handbook of Systemic Functional Linguistics*. London/New York: Routledge.
- Butler, Christopher S. (2003). *Structure and Function A Guide to Three Major Structural-Functional Theories. Part 2: From clause to discourse and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company.
- Deignan, Alice & Semino, Elena (2020). "Translating science for young people through metaphor". I: *The Translator*.
- Ekarv, Margareta, Olofsson, Elisabet. & Ed, Björn (1991). *Smaka på orden. Om texter i utställningar*. Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Falk, John H.; Dierkling & Lynn D (2013). *The museum experience revisited*. London/New York: Routledge.
- Hellspong, Lennart & Ledin, Per (1997). *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, Per & Karlsson, Anna-Malin (2006). *Grammatik med betydelse: en introduktion till funktionell grammatik*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Koteyko, Nelia & Atasanova, Dimitrinka (2017a). "Metaphors in Online Editorials and Op-Eds about Climate Change, 2006—2013". I: Fløttum, Kjersti (red.)(2017). *The role of language in the climate change debate*, s. 71—89. Routledge.
- Koteyko, Nelia & Atasanova, Dimitrinka (2017b). "Metaphors in Guardian Online and Mail Online Opinion-page Content on Climate Change: War, Religion, and Politics". I: *Environmental Communication*, 11:4, s. 452—469.
- Kövecses, Zoltán (2017). "Conceptual metaphor theory". I: Semino, Elena & Demjén, Zsófia (red.)(2017). *The Routledge handbook of metaphor and language*, s. 13—27. Routledge.
- Li, Wei (2016). "Rethinking metaphor analysis". I: *International Journal of English Linguistics*, 6:2, s. 92—98.
- Lindström, Malin (2010). *Råd och rön om utställningstexter*. Mälardalens högskola
- Månsson, Annelie & Severin, Hanna (2014). *Gestaltning av det förflutna. Berättelser i museiutställningar*. Lunds universitet.

Nerlich, Brigitte; Koteyko, Nelya; Brown, Brian (2010). "Theory and language of climate change communication". I: *WIREs Clim Change*, 1: 97—110.

Nordiska Museet (2019). "Årsredovisning: stiftelsen Nordiska Museet 2019".

https://www.nordiskamuseet.se/sites/default/files/public/stiftelsen_nordiska_museets_arsredovisning_2019.pdf

YouGov (2019). "Most people expect to feel the effects of climate change, and many think it will make us extinct".

<https://today.yougov.com/topics/science/articles-reports/2019/09/16/global-climate-change-poll>. Hämtad 2020-06-22.